

Oksana Ruda

Роль українських культурно-освітніх товариств у розвитку національного шкільництва в Галичині (1923-1939)

Rocznik Lubelski 42, 95-104

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ОКСАНА РУДА
Lwów (Ukraina)

Роль українських культурно-освітніх товариств у розвитку національного шкільництва в Галичині (1923–1939)

Rola ukraińskich towarzystw kulturalno-oświatowych w rozwoju szkoły narodowej w Galicji (1923–1939)

Artykuł jest próbą ogólnej charakterystyki działalności ukraińskich towarzystw kulturalno-oświatowych w zakresie kształcenia i szkolenia społeczeństwa ukraińskiego międzywojennej Galicji. Polskie ustawy szkolne stały się podstawą do rozbudowy sieci szkolnictwa polskojęzycznego, zwiększenia liczby szkół utrakwistycznych kosztem zmniejszenia liczby placówek oświatowych z nauczaniem w językach mniejszości narodowych. Ukraińcy byli zmuszeni do samodzielnego opanowywania języka ojczystego, rozwoju rodzimej kultury i tradycji narodowych. Ukraińskie towarzystwa kulturalno-oświatowe aktywnie wspierały rozwój prywatnych szkół podstawowych, średnich i wyższych w języku macierzystym, dbały o stałe doskonalenie umiejętności nauczycieli oraz przyczyniły się do rozwoju świadomości narodowej ludności Galicji.

Słowa kluczowe: Galicja, Druga Rzeczpospolita, ukraińskie towarzystwa, działalność kulturalno-oświatowa

Здобуття освіти рідною мовою відіграє важливу роль у процесі утвердження й усвідомлення національно-культурної окремішності, формуванні національної свідомості. Розбудова шкільництва, його зміст і характер, доступність для всього населення визначають ступінь культури народу. Проте у поліетнічних державах національне шкільництво підпорядковане державній національній політиці конкретної держави. Українське шкільництво міжвоєнної Галичини, яка входила до складу Другої Речі Посполитої, розвивалося у складних політичних умовах. Держава спрямувала чималі зусилля на політику національної асиміляції (проголошену ендеками) чи державної асиміляції (підтримувану режимом „санації”), навіть усупереч взятим на себе міжнародним зобов’язанням щодо ставлення до національних меншин.

За умов наступу на національні аспірації українців Галичини надання дітям і молоді доступу до освіти рідною мовою було чи не найважливішим завданням. Громадсько-просвітницькі діячі добре усвідомлювали зв’язок між національною ідеєю, формуванням патріотизму та шкільною освітою. Школа ставала запорукою

формування національної свідомості українців, мала протистояти полонізації. Усвідомлюючи значення національної школи для українського населення, члени культурно-освітніх товариств зосередили зусилля на піднесенні рівня освіти місцевого населення та спричинилися до розбудови національного шкільництва.

Деякі аспекти обраної теми вже аналізували українські й польські вчені. Українські дослідники почали розробляти їх ще в 20–30-х роках ХХ ст., коли було опубліковано низку праць присвячених діяльності українських культурно-освітніх товариств на ниві національного шкільництва. Зокрема, варто згадати розвідки І. Герасимовича, С. Сірополка, В. Мудрого, К. Федоровича, Л. Ясінчука. Окремі аспекти діяльності культурно-освітніх товариств, становлення і розвитку українського шкільництва в міжвоєнній Галичині неодноразово порушували сучасні польські дослідники М. Сирник, К. Санойца, Й. Камінська-Квак, С. Мауерсберг, українські вчені Б. Савчук, Г. Білавич, І. Зуляк, Б. Ступарик, Б. Добрянський, Ж. Ковба, О. Потіха, М. Люзньак та ін. Утім. Однак цілісне дослідження присвячене висвітленню педагогічно-освітньої діяльності українських культурно-освітніх товариств Галичини спрямованої на розвиток національного шкільництва в історіографії відсутнє.

Мета статті – дослідити роль українських культурно-освітніх товариств у піднесенні освітнього рівня населення міжвоєнної Галичини. Від початку двадцятих років ХХ ст. українська світська та духовна інтелігенція Галичини розгорнула активну діяльність з відродження легального національного громадського життя, створення господарських, культурноосвітніх, молодіжних осередків. Найактивнішу просвітницьку діяльність у Галичині провадили товариства „Просвіта” (засноване 1868 р.) та Українське педагогічне товариство (створене 1881 р., з 1926 р. – товариство „Рідна школа”), головною метою яких було формування національної свідомості українців. У контексті вирішення цієї проблеми важливе значення надавалося заснуванню українських шкіл і впровадженню у них рідної мови навчання¹. Ще з початку ХХ ст. товариства налагодили справу національного шкільництва, основне завдання якого, окрім навчально-виховного процесу, полягало у формуванні національної свідомості учнів. Тогочасні політичні та громадські діячі добре розуміли, що від активної діяльності культурно-освітніх товариств на ниві шкільництва залежить збереження національної ідентичності українців.

Сприяння культурно-освітньому розвитку українського народу цілком відповідало зміненому 1924 р. статуту товариства „Просвіта”, яке обмежило свою діяльність просвітницькою роботою: „Метою товариства є просвіта і піднесення культури українського народу у всіх його верствах і напрямках життя”. В умовах полонізованої школи, неписьменності серед молоді та дорослого населення, просвітяни зосередили увагу на формуванні інтелектуально розвиненого, духовно багатого українця². Відповідно до програми ліквідації неписьменності, зусиллями членів товариства проводилися курси для неграмотного дорослого населення, доповнювальні та підготовчі курси (акцент робився на тих предметах, які формували національну свідомість українців), а також торговельні, ремісничі та промислові курси, курси домашнього господарювання. Просвітяни організовували

¹ Б. Савчук, Г. Білавич, *Українські освітні товариства в Західній Україні у 20–30 рр. ХХ ст.*, „Молодь і ринок” 2012, № 7, с. 8–12.

² Ж.М. Ковба, „Просвіта” – світло, знання, добро і воля українського народу, Дрогобич 1993, с. 30.

публічні лекції і виклади, самоосвітні гуртки, народні та „голосні читання”, дискусійно-інформаційні зібрання, ювілейні свята. Видавнича діяльність товариства також поживалася, зокрема, побачили світ історичні перекази, збірки народних пісень, літературні твори, шкільні підручники, підручники для навчання неписьменних, букварі, „Просвітні листки”. Належна увага приділялася створенню і розвитку народних і середніх шкіл, господарських, торговельних, ремісничих і промислових шкіл з українською мовою навчання, підтримці добродійних закладів для навчання і виховання талановитої молоді з малозабезпечених сімей, боротьбі за впровадження української мови у середні та вищі навчальні заклади³. Активну діяльність товариство провадило на ниві позашкільної освіти та виховання в національному дусі. Ці заходи були покликані сприяти відродженню української мови, традицій, культури та національного шкільництва.

Члени товариства доклали чималих зусиль аби охопити своєю діяльністю Волинь, Лемківщину, Надсяння, Підляшшя, Полісся та Холмщину. Однак поза межами Галичини не на всіх вищезгаданих теренах змогли створити філії і читальні „Просвіти”, гуртки, проводити зїзди та навчальні заняття з просвітницьких, культурних, господарських, торговельних і промислових питань. Просвітяни поширювали шкільні підручники, книги, журнали і газети, проводили літературно-музичні акції, просвітницькі віча, концерти, аматорські театральні вистави, відзначали національно-культурні свята, створювали бібліотеки, навчальні заклади, які стали українськими національними осередками⁴.

У боротьбі з неписьменністю „Просвіта” організувала спеціальну комісію, в яку залучила Наукове товариство ім. Шевченка, „Рідну школу”, Товариство Андрія Первозванного, Ревізійний союз українських кооперативів, „Сільський господар”, „Союз українок”, „Сокил-Батько”, „Великий луг”, „Відродження”, „Взаїмну поміч українського вчителства”, „Учительську громаду”. Відозву „Просвіти” до українців підписав митрополит Андрей Шептицький: „На сполох!.. Ставайте усі як стій у лави завзятух борців з нашим найбільшим нещастям, з темницею народу. Через грамотність – до національної свідомості, гідності, честі, до сили і слави рідної країни”⁵.

Завдяки „Просвіті” значного розвитку набула фахова національна освіта, яка стала важливим засобом подолання відсталості у сільському господарстві та кооперації, сприяючи економічному розвитку українського села. Як зазначає дослідник І. Зуляк, відродження фахового шкільництва зумовлювалося як власною потребою, тому що економічний і культурний поступ вимагав фахівців, так і соціально-економічною політикою польської влади, оскільки праця у державних польських структурах для українців була малодоступною⁶.

Від початку своєї діяльності „Просвіта” утримувала господарсько-садівничу школу в Миловані, „Жіночу школу домашнього господарства” у селі Угерці Винявські, „Торговельну школу” у Львові та ін. Після проведення реорганізації фа-

3 Центральний державний історичний архів України у Львові [далі: ЦДІАУ у Львові], ф. 348, оп. 1, спр. 8, арк. 1–3; спр. 93, арк. 3; Державний архів Львівської області [далі: ДАЛО], ф. 110, оп. 4, спр. 67, арк. 1–40.

4 ЦДІАУ у Львові, ф. 348, оп. 1, спр. 10, арк. 1–8; спр. 93, арк. 3–5.

5 Ж.М. Ковба, *op. cit.*, с. 33.

6 І. Зуляк, *Товариство „Просвіта” у Західній Україні в міжвоєнний період: організаційні засади, господарське становище та культурно-просвітня діяльність*: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора істор. наук: спеціальність 07.00.01 „Історія України”, Чернівці 2006, с. 14–15.

хових шкіл навчальний план охоплював усі предмети, необхідні для забезпечення знань слухачів. „Просвіта” також проводила короткотермінові сільсько-господарські курси, опікувалася торговельною школою, ліцеєм, академією, з метою піднесення загального рівня освіти та професійної кваліфікації українського селянства⁷. Зауважмо, що українські фахові школи створювали й інші організації: „Маслосоюз” утримував молочарську школу в Стрию, спілка „Гуцульське мистецтво” опікувалася школою гуцульського промислу в Косові, Ревізійний союз українських кооператорів організовував кооперативні курси, „Сільський господар” – економічно-господарчі курси. „Товариство українських кооперативів”, яке мало свої осередки у всіх галицьких воєводських і повітових центрах, організовувало лекції з економіки та кооперативної справи, а також вивчало місцеві економічні проблеми та особливості поширення економічних ідей у Галичині⁸.

Попри перепони з боку польської влади, спрямовані на закриття філій „Просвіти” і розгром читалень під час „пацифікації” 1930 р., зменшення кількості членів товариства через неможливість сплати членських внесків у часи економічної кризи кінця двадцятих – початку тридцятих років, „Просвіта” продовжувала функціонувати. Своєю діяльністю просвітяни спричинилися до виховання нової української сільської інтелігенції, яка з часом сама почала провадити культурно-освітню й економічну діяльність на місцях⁹. Станом на 1932 р. товариство мало 82 філії, 2984 читальні, 1739 бібліотек, показало 5449 вистав, організувало 63 курси для неписьменних¹⁰.

Розвитком українського національного шкільництва, піднесенням культурно-освітнього рівня і національної свідомості українців Галичини поряд із „Просвітою” займалося Українське педагогічне товариство „Рідна школа”. Провідні діячі товариства І. Герасимович, М. Галуцинський, К. Малицька, С. Громницький, І. Калинович, О. Терлецький та ін. головну мету „Рідної школи” вбачали у задоволенні потреб українців на ниві початкового, середнього і професійного шкільництва, формуванні національної свідомості, патріотичних почуттів учнів засобами патріотичного виховання¹¹.

Ще 3 червня 1920 р. у Львові відбулася нарада українських культурно-освітніх, економічних і політичних організацій, учасники якої зішлись на тому, що українська громадськість визнала Українське педагогічне товариство національною шкільною владою. З огляду на це усі українські приватні навчальні заклади мали підпорядковуватися товариству, жодна приватна школа не могла бути заснована без його відома, питаннями приватного шкільництва мав опікуватися окремий секретаріат, до складу якого мали увійти секції народної школи, учительських семінарій, середніх і фахових шкіл. Ці ухвали дали змогу товари-

7 ЦДІАУ у Львові, ф. 348, оп. 1, спр. 97, арк. 1–3; M. Syrnuk, *Ukraińcy w Polsce 1918–1939. Oświata i szkolnictwo*, Wrocław 1996, с. 70.

8 І.С. Зуляк, *Діяльність „Просвіти” у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939 рр.): монографія*, Тернопіль 2005; П. Чорній, *Етнічні групи Галичини міжвоєнного періоду (1919–1939 рр.): демографічні та етнокультурні процеси*: дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.05 „Етнологія”, Львів 2011, с. 131.

9 ЦДІАУ у Львові, ф. 348, оп. 1, спр. 93, арк. 5–6; J. Kamińska-Kwak, *Inteligencja województwa lwowskiego w okresie międzywojennym*, Rzeszów 2005, с. 329; Ж.М. Ковба, *op. cit.*, с. 31.

10 М. Люзньак, *Читальні товариства „Просвіта” Західної України у боротьбі за виховання національної свідомості та політичного мислення (поч. XX ст.)*, Львів 2000, с. 31.

11 ЦДІАУ у Львові, ф. 206, оп. 1, спр. 210, арк. 3.

ству очолити всю організаційну, навчально-виховну, фінансово-економічну роботу щодо розбудови національного шкільництва в Галичині¹².

Наступним поштовхом до розвитку української освіти стало внесення у 1924 р. змін до статуту Українського педагогічного товариства, внаслідок яких товариство звільнилося від надмірної зацентралізованості, ширші можливості для створення приватних навчальних закладів надавалися кружкам (гурткам) товариства. Як зазначають дослідники Б. Савчук і Г. Білавич, основою розвитку розгалуженої структури „Рідної школи” стали засади демократизму та націоналізму (орієнтація на цінності й інтереси народу)¹³. Існуючи виключно на кошти меценатів, „Рідна школа” фінансувала приватні початкові та середні навчальні заклади, інститути для молоді, надавала стипендії дітям з незаможних родин. Члени товариства організували зїзди, вистави, проводили фахові курси (промислові, торговельні, ремісничі, рільничі, господарські), доповнювальні, підготовчі, гімназійні курси, курси для неосвіченого дорослого населення, лекції. „Рідна школа” оснащувала публічні та приватні бібліотеки, видавала шкільні підручники, літературу з галузі освіти, шкільництва та виховання, літературні твори, засновувала бібліотеки та музеї¹⁴.

„Рідна школа” організувала чимало дошкільних закладів (у 1937/1938 навчальному році 604 таких заклади відвідувало 22 тисячі дітей), в яких дітям давали не лише належну опіку, а й основи національного виховання, готували до навчання у школах. Ці дошкільні установи стали свого роду підґрунтям для народної школи¹⁵. У 1923/1924 навчальному році від керівництвом товариства діяли 32 українські приватні початкові та неповні середні школи зі 129 вчителями та 4440 учнями, у 1939 р. їх було 33 з 6088 учнями, з них у Львівському воєводстві 13, Станіславському – 11, Тернопільському – 9 шкіл. Учні у цих школах виховували у національному дусі, навчали української мови, ознайолювали з українською культурою та національними традиціями. Особлива увага приділялася вивченню предметів з українознавства, української мови та літератури, історії та географії України, які утворювали цілісну систему навчальних предметів, що мала за мету дати необхідні знання та виховувати в дусі любові до України. У приватних початкових школах учні навчалися не за двома типами програм – для сільських і міських школярів, як це було у державних школах, а за єдиними програмами й планами, що значно покращувало рівень освіти сільських дітей¹⁶. Влада всіляко намагалася обмежити навчання учнів навіть у цих нечисленних приватних школах, стежила, щоб там вивчали польську мову, польську історію та географію.

У місцевостях, де влада не дозволяла відкривати державні школи з українською мовою навчання, при гуртках „Рідної школи” діяли „збірні лекції”. На-

12 І. Соляр, *Культурно-просвітницька діяльність національно-державницьких партій Західної України у 1920-х рр.*, „Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка”, Серія: „Історія” 2010, вип. 2, с. 76.

13 Б. Савчук, Г. Білавич, *op. cit.*, с. 9.

14 ЦДІАУ у Львові, ф. 206, оп. 1, спр. 213, арк. 1–10.

15 Г. Білавич, Б. Савчук, *Товариство „Рідна школа” (1881–1939 рр.)*, Івано-Франківськ 1999, с. 101; М. Семчишин, *Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу*, Київ 1993, с. 489.

16 К. Федорович, *Українські школи в Галичині у світлі законів і практики*, Львів 1924, с. 45; Г. Білавич, Б. Савчук, *op. cit.*, с. 110–114; М. Сыгнук, *op. cit.*, с. 77–79; К. Sanojca, *Relacje polsko-ukraińskie w szkolnictwie państwowym południowo-wschodnich województw Drugiej Rzeczypospolitej*, Kraków 2013, с. 373–374.

вчальний процес тут проводився за програмою державної школи. Часто ці лекції переростали у приватні початкові школи товариства.

„Рідна школа” також організувала так звані гуртки доросту. Були це виховні інституції для молоді віком від 14 до 24 років, яка не мала змоги після закінчення народної школи продовжити здобуття освіти. У 1936 р. їх налічувалося 873, де гуртувалося 6188 юнаків і дівчат. Задля забезпечення в дорості належного рівня виховної роботи, Головна управа товариства створила комісію позашкільної освіти, запросивши туди компетентних громадських діячів. Серед завдань, які стояли перед доростом, були „всесторонній фізичний і духовний розвиток молоді, плекання в неї особистих і громадських чеснот, поглиблення фахових знань”. Доріст сприяв вдосконаленню шкільної і домашньої освіти українців, а також займався навчанням неграмотних¹⁷.

Захищаючи права рідної мови в освітній сфері, „Рідна школа” спільно з українськими політичними партіями долучилася до організації та проведення акцій шкільного плебісциту, під час яких при необхідній кількості голосів українці висловлювалися за переведення утраквістичної школи на українську мову навчання. Акції шкільного плебісциту проводилися насамперед у тих місцевостях, де не було українських державних шкіл. Завдяки цим акціям членам товариства вдалося запобігти утраквізації чималої кількості навчальних закладів¹⁸.

Оскільки у міжвоєнній Галичині питання здобуття українською молоддю середньої освіти залишалося невирішеним, то „Рідна школа” активно взялася за організацію приватного середнього шкільництва. Станом на 1939 р. товариство мало 12 загальноосвітніх і 2 купецькі гімназії, 11 ліцеїв. Навчальний процес тут відбувався відповідно до навчальних планів для державних шкіл. Українську мову вивчали на основі програми, виданої Головною управою товариства 1909 р. З метою поглиблення знань з того чи іншого предмета у кожній гімназії та ліцеї діяли різноманітні наукові гуртки: історичний, краєзнавчий, літературний, філософський, географічний, природничий тощо. При кожному навчальному закладі існували виробничі майстерні, де гімназисти могли отримувати необхідні знання з деяких ремесел. Рівень знань випускників гімназій і ліцеїв товариства дозволяв їм продовжувати навчання у середніх спеціальних і вищих навчальних закладах¹⁹. Зауважмо, що заснування українських приватних гімназій мало особливе значення для української громадськості, оскільки сприяло вихованню майбутнього покоління освіченої української інтелігенції.

Товариство „Рідна школа” долучилося до розвитку приватного фахового шкільництва, що сприяло формуванню прошарку купців, ремісників і рільників. Під його патронатом діяли фахові школи для дівчат у Львові та Перемишлі, для хлопців у Львові, Станіславові, Перемишлі, Коломиї, Тернополі, під його опіку 1924 р. перейшла торговельна школа „Просвіти” у Львові, а 1927 р. – столярська школа товариства „Гуцульське мистецтво” у Косові²⁰.

17 Г. Білавич, Б. Савчук, *Товариство "Рідна школа" (1881–1939 рр.)*, с. 110–112; Б. Савчук, Г. Білавич, *op. cit.*, с. 9.

18 О.Б. Потіха, *Роль УНДО в діяльності Західноукраїнських педагогічних товариств (1930–1935)*, „Інтелігенція і влада” 2012, вип. 27, с. 156.

19 Г. Білавич, Б. Савчук, *op. cit.*, с. 115, 118, 122; S. Mauersberg, *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918–1939*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968, с. 89–101.

20 Б.М. Ступарик, *Шкільництво Галичини (1772–1939)*, Івано-Франківськ 1994, с. 125.

Станом на 1939 р. „Рідна школа” утримувала купецькі гімназії у Львові, Станіславові, однорічну торговельну школу вищого ступеня в Яворові, кооперативну школу в Яворові, восьмимісячний торговельний кооперативний курс, адміністративно-торговельну школу у Львові, сільськогосподарську школу поблизу Бережан, ще п'ять фахово-доповнювальних шкіл, з яких дві – у Львові, та по одній – у Тернополі, Станіславові, Перемишлі. Також у різних місцевостях діяли різноманітні професійні курси (столярські, кравецькі, шоферські)²¹. Школи фахової підготовки та фахові курси створювалися задля здобуття кваліфікації чи професії випускниками народних або інших професійних шкіл.

Члени „Рідної школи” дбали також про освіту українських педагогів. Це робилося з метою протиставити колонізаційній освітній політиці державної влади українські національні педагогічні кадри, потреба в яких була настійною. Адаже нерідко в школах української учнів навчали вчителі-поляки, які втілювали засади офіційної національної польської політики, що нівелювало саме поняття українського національного виховання. Зауважмо, що до 1932 р. українські вчителі здобували освіту в 7 утравкістичних учительських семінаріях. Шкільний закон від 31 липня 1924 р.²², доповнений розпорядженням міністра віровизнань та освіти від 7 січня 1925 р.²³, забороняв викладати низку предметів українською мовою (історію, географію, науки про сучасну Польщу, педагогіку, психологію, історію виховання) і вести нею зовнішнє та внутрішнє діловодство в навчальних закладах. У справі відкриття приватних учительських семінарій „Рідна школа” стикалася зі значними труднощами, оскільки польське законодавство обмежувало право вживання рідної мови не лише у державних, а й приватних закладах відповідного типу. Проте українська мова залишалася робочою мовою у приватних учительських семінаріях „Рідної школи” (Коломиї, Самборі, Стрию, Станіславові, Винниках, Тернополі) та сестер чину св. Василя Великого (Львові, Яворові, Станіславові, Дрогобичі). Усі ці семінарії діяли за єдиними навчальними програмами. Педагоги звертали особливу увагу на виховання патріотичних почуттів і пошани до рідного краю. Незважаючи на заборони з боку шкільної влади, у семінаріях навчали історії та географії України, вивчалися твори українських письменників, майбутніх учителів надихали український Гімн і національна символіка²⁴.

Після освітньої реформи 1932 р. мовою навчання вчителів стала польська. Остаточно були ліквідовані українські приватні учительські семінарії, водночас українцям було утруднено доступ до польських навчальних закладів відповідного типу. У 1934/1935 навчальному році єдиним закладом у Галичині з українською мовою викладання була вчительська семінарія, в якій навчалися майбутні вихователі дошкільних закладів, нею опікувалися сестри чину св. Василя

21 Б. Добрянський, *Роль Українського педагогічного товариства „Рідна школа” у розвитку фахової освіти в Галичині*, [в:] *Товариство „Рідна школа”. Історія і сучасність: Науковий альманах*, ч. 1, упоряд. Д. Герцюк, С. Ярема, Львів 2001, с. 84–89.

22 *Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa*, „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” [далі – Dz.U.], 1924, № 79, поз. 766, с. 1212–1214.

23 *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 7 stycznia 1925 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem Rolnictwa i Dóbr Państwowych w sprawie wykonania ustawy z dnia 31 lipca 1924 r. zawierającej niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa*, Dz.U., 1925, № 3, поз. 33, с. 26–30.

24 Г. Білавич, Б. Савчук, *op. cit.*, с. 140–141, 147.

Великого²⁵. Загалом у Польщі в 1937/1938 навчальному році з 15 педагогічних шкіл (12 державних і 3 приватних) залишилася лише 1 приватна українська та чотири семінарії сестер чину св. Василя Великого²⁶. Станом на 1938 р. з 670 учнів, які здобували педагогічну освіту в Галичині, лише 100 були греко-католиками²⁷.

Фахові школи та педагогічні навчальні заклади „Рідної школи” сприяли не лише піднесенню господарської культури, професійної освіти, плеканню власних кваліфікованих учительських кадрів, але й захистили українську молодь від деукраїнізації, сприяли вихованню всебічно розвинених громадян²⁸.

Важливе значення у розвитку системи національної освіти мали вчительські професійні організації, зокрема, товариство „Взаємної помочі українського учительства” та „Учительська громада”, які тісно співпрацювали з „Просвітою” і „Рідною школою”²⁹. Однією зі сфер діяльності „Взаємної помочі українського учительства”, заснованої 1905 р., була матеріальна допомога українським педагогам. При товаристві діяв „допомоговий фонд”, який надавав учителям кредити, безвідсоткові позики, матеріальні виплати в разі нещасних випадків. „Взаємна поміч українського учительства” створила 65 структурних підрозділів, найчисленніші з яких діяли в Тернополі, Яворові, Коломиї, Жидачеві, Дрогобичі. При місцевих осередках товариства діяли підручні каси, секції правового захисту вчителів, аматорські, туристичні, етнографічні гуртки та бібліотеки. На початку тридцятих років товариство нараховувало понад 3 тисячі членів³⁰.

У товаристві „Учительська громада” гуртувалися переважно українські педагоги середніх і вищих навчальних закладів. У двадцятих роках товариство очолювали С. Громницький, С. Кархут, О. Терлецький, з 1929 р. – В. Радзикович. У 1939 р. товариство налічувало понад 490 членів і 12 філій. „Учительська громада” спрямувала свою діяльність на боротьбу з утраквізацією середнього шкільництва, з поширенням польських підручників, на захист назв „українець”, „український” тощо. При товаристві діяли фахові секції для складання навчальних програм з української мови, історії, географії та національного виховання³¹.

Українські громадські діячі добре усвідомлювали, що всебічний розвиток народу неможливий без організації вищого навчального закладу. Ініціаторами заснування у 1920 р. університетських курсів з філософським, правничим і медичним відділами, які 1921 р. були реорганізовані у Таємний український університет у Львові, виступили члени Наукового товариства ім. Шевченка, „Просвіти”, „Рідної школи”, Товариства українських наукових викладів ім. П. Могили, Ставропігійського інституту у Львові. В нелегальному університеті діяли медичний, філософський, юридичний і факультет мистецтва. Заняття відбувалися в приміщеннях Академічного дому, Наукового товариства ім. Шевченка, „Просвіти”, „Кола правників”, Національного музею, закладів „Рідної школи”, підвалах собору св. Юра, на приватних квартирах викладачів і студентів. Станом на

25 М. Семчишин, *op. cit.*, s. 489; М. Сугнук, *op. cit.*, с. 75–76.

26 І. Герасимович, В. Кубійович, В. Мудрий [та ін.], *Українські землі під Польщею*, [в:] *Енциклопедія українознавства: перевидання в Україні*, т. 3, Київ 1995, с. 945.

27 Б.М. Ступарик, *op. cit.*, с. 136.

28 Б. Савчук, Г. Білавич, *op. cit.*, с. 10.

29 М. Семчишин, *op. cit.*, с. 489.

30 О.Б. Потіха, *op. cit.*, с. 158–159.

31 *Ibidem*, s. 159–160; Б. Савчук, Г. Білавич, *op. cit.*, с. 11.

1921/1922 навчальний рік тут навчалось 1028 студентів (на філософському та юридичному факультетах навчання тривало чотири роки, на медичному – два), які мали змогу продовжити навчання у вищих навчальних закладах Чехословаччини, Австрії, Німеччини, Югославії³².

На базі технічного відділу університету 1922 р. створено Українську (таємну) високу політехнічну школу, на загальному, машинному (машинобудівному), лісничому (лісничо-агрономічному), хімічному і мистецькому відділах якої у 1921/1922 навчальному році навчалось 112 осіб, 1922/1923 – 156, 1923/1924 – 100³³. На теологічному та філософському відділах у греко-католицькій Теологічній академії у Львові, яка проіснувала до 1944 р., у 1929/1930 навчальному році навчалось 159 осіб, у 1934/1936 – 365³⁴.

Певною мірою на організацію культурно-освітнього життя української громадськості Галичини впливали товариство „Рідна хата”, що діяло на Холмщині та Підляшші, і театральне товариство „Українська бесіда”, а також пов'язані з москвофільством Читальні імені Качковського³⁵.

Отже, за умов відсутності власної держави та політикою польської влади щодо українців, культурно-освітні товариства перебрали на себе державницькі функції по збереженню рідної мови, освіти, культури й національної свідомості народу. „Просвіта”, „Рідна школа”, „Взаїмна поміч українського вчительства” та „Учительська громада” спрямували значні зусилля на боротьбу з неграмотністю українців та з полонізацією й утравкізацією українського шкільництва. Культурно-освітні товариства створювали приватні початкові, середні та професійні школи, брали участь в акціях шкільних плєбісцитів, опікувалися видавничими справами, засновували бібліотеки і читальні, проводили лекції, літературно-музичні акції, просвітницькі віча, концерти, аматорські театральні вистави. Завдяки формуванню розгалуженої мережі приватних початкових і середніх навчальних закладів, фахових шкіл, курсів, самоосвітніх гуртків, культурно-освітні товариства стали для українців ідейними та організаційними центрами в розбудові національного шкільництва.

Розвиток приватних українських навчальних закладів уможливив впровадження власної системи виховання, забезпечив робочими місцями українське вчителство, виявився дієвим засобом захисту від полонізації. Діяльність цих товариств сприяла формуванню в середовищі українців почуття національної гідності, прагнення до освіти й самоствердження, слугувала консолідації українських учителів, піднесенню національної свідомості галичан.

32 М.П. Гетьманчук, *Між Москвою та Варшавою: українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.)*, Львів 2008, с. 244.

33 М. Сугнюк, *op. cit.*, с. 107.

34 М. Семчишин, *op. cit.*, с. 491–492.

35 ЦДІАУ у Львові, ф. 348, оп. 1, спр. 93, арк. 14–15; ф. 514, оп. 1, спр. 35, арк. 38–39; спр. 52, арк. 1–136; J. Kamińska-Kwak, *op. cit.*, с. 336.

.....

**The Role of Ukrainian Cultural-Educational Societies
in the Development of National School in Galicia (1923–1939)**

The present article is a general attempt to characterize the activities of Ukrainian cultural-educational societies in educating and training the Ukrainian society in interwar Poland. The Polish school laws served as the foundation for expanding the network of schools with Polish as language of instruction, for increasing the number of bilingual schools at the expense of reducing educational institutions with the language of national minorities. Ukrainians were compelled to learn their native language as well as to develop their native culture and national traditions by themselves. The Ukrainian cultural-educational societies actively supported the development of private primary and secondary schools and colleges with instruction in their native language, they cared for the constant improvement of teachers' qualifications, and contributed to the development of the national awareness of the Galician population.

Keywords: Galicia (Halychyna), Second Republic of Poland, Ukrainian societies, cultural-educational activities

.....